

בסוד עבדיך

דמית הדר כבוד הודך

❖ בס"ד ❖ גליון כ"ב תשפ"ב ❖ פרשת חוקת ❖ "ויפתח הגלעדי" ❖ הנושא: קדושת ארץ ישראל ❖

הפטרת פרשת חוקת

"ויפתח הגלעדי ויכנעו בני עמון מפני בני ישראל" (שופטים י"א א-ל"ג).¹
ומבואר בהפטרה שבני עמון הכבידו על בני ישראל היושבים בעבר הירדן בארץ הגלעד, ובני ישראל היו צריכים מנהיג אשר ילחם עבורם ויושיעם מאויביהם, והלכו זקני גלעד לבקש מיפתח הגלעדי שגורש מנחלת אביו והתיישב בארץ טוב, שיהיה להם לקצין וללחום מלחמת בני עמון. ובתחילה סירב יפתח באומרו "הלא גירשתם אותי מבית אביו ורק כאשר צר לכם אתם באים אלי בלי שתתחרטו ממעשיכם". ולאחר מכן בקשו ממנו לבוא איתם לארץ ישראל ולמנותו לשופט ומלך עליהם, ורק אז נאות לבוא ולהילחם בבני עמון.

בטרם צאתו למלחמה שלח שליחים למלך בני עמון, ונשא ונתן עמו בדין ודברים למי שייכת הארץ וממי נכבשה, בהזכירו מסעי בני ישראל במדבר, ושבקשו לעבור בגבול בני אדם ומואב, ומלחמת סיחון מלך האמורי, ובלק בן ציפור מלך מואב, ושלאחר מכן לא הרהיב אף א' מן המלכים במשך שלש מאות שנה ללחום עם ישראל.

לאחר שמלך בני עמון לא שעה לדבריו, אז נדר יפתח נדר לה' שאם יתן ה' את בני עמון בידיו, היוצא הראשון מפתח ביתו יוקדש לקרבן עולה, ורוח גבורה מאת ה' עבר על יפתח ונלחם בבני עמון, וה' נתן אותם בידו ויכם מכה גדולה מאוד ויכנעו מפני בני ישראל.

וכתב הלבוש (אוי"ח סי' תקמ"ט סי"א), שמפטירין בה מעין הפרשה שעשה מלחמה עם בני עמון וכל הענין מעין הפרשה.

מינוי יפתח לקצין או לשופט ומלך

כתיב בהפטרה, "ויפתח הגלעדי היה גבור חיל ויברח יפתח מפני אחיו וישב בארץ טוב ויהי כאשר נלחמו בני עמון עם ישראל וילכו זקני גלעד לקחת את יפתח מארץ טוב, ויאמרו ליפתח לכה והייתה לנו לקצין ונלחמה בבני עמון, ויאמר יפתח לזקני גלעד הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם, ויאמרו זקני גלעד אל יפתח לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והיית לנו לראש לכל ישרי גלעד, ויאמר יפתח אל זקני גלעד אם משיבים אתם אותי להלחם בבני עמון ונתן ה' אותם לפני אנכי אהיה לכם לראש וכו'".

ומבואר שיפתח ברח לארץ טוב, ולאחר מכן כשעמדו בני עמון להילחם עם ישראל, רצו למנות את יפתח לקצין כדי להילחם בעבורם, ויפתח טען בפניהם "הלא אתם שנאתם אותי וכו' ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם", ואז זקני גלעד הסכימו למנותו לראש לכל יושבי גלעד, ואז הסכים יפתח ללכת עמהם.

ונתקשו המפרשים מה החילוק בין מה שמתחילה רצו למנותו לקצין - ואז לא נענה לבקשתם, וכשרצו למנותו לראש על כל יושבי גלעד - הסכים לבוא איתם.

ובחתם סופר (פ' חוקת) ביאר, שהם לא שמוהו אלא פקיד נגיד בעלמא, ולא כשופט ומלך שהוא מושל גם על הסנהדרין ואין עליו אלא ה'

אלוקיו, על כן התנה עתה עם הזקנים - "אהיה לכם לראש", לכם דייקא - גם עליכם אשתרר ונתרצו לזה.

יפתח ברח לארץ טוב

איתא בירושלמי (שבועות פ"ו ה"א), א"ר יהושע בן לוי כתיב (בהפטרת השבוע י"א ג) "ויברח יפתח מפני אחיו וישב בארץ טוב", זו סוסיתא ולמה נקרא שמה טוב שפטור מן המעשרות.²

ובהמשך דברי הירושלמי נתבאר (לפי פי' הר"ש סיראלו), שבני ישראל לא כבשו אותם אלא היו מעלים מס, וכיון שלא השלימו עמהם רק לאחר שעברו את הירדן, ואז כבר נתחייבו ישראל להורישם, שנאמר (מסעי ל"ג נ"א) "כי אתם עוברים את הירדן את ארץ כנען והורשתם וכו'", ושוב לא מועיל להשלים עמהם, ועל כן דינו כחוי"ל אע"פ שהוא בתוך גבולות א"י המובטחת לאברהם, (ולא כארץ הגרגשי שדינו כא"י כיון שהשלימו איתם קודם שעברו הירדן).³

מינוי מלך בארץ ישראל

כתב הצפנת פענח (להרונגאצ'ובר - פ' חוקת), מה לשון "לקחת", וגם מה לשון "לכה" היה לנו לומר "לכה איתנו", אך כך דהנה בירושלמי (שבועות פ"ו) מבואר דארץ טוב היינו פטורה מן מעשרות, ר"ל דאין עליה שם א"י דהוה רק מבעלי מסין ע"ש, והנה מבואר בספרי (שופטים פי' קנ"ז) דאין ממנין מלך מחוי"ל שנאמר "מקרב אחיך תשים עליך מלך", ועיין בירושלמי (ביכורים פי"ג ה"ג) ובסנהדרין (ד"ד) גבי סמיכה ג"כ כה"ג, ע"ש ברמב"ם (הל' סנהדרין פי"ד ה"ו), וזה דאמר "לקחת את יפתח", וכן אמרו לו "לכה" רק תלך מכאן לא"י ושם נעשה אותך לקצין.

וקצת צ"ע בדבריו, דמנלן דגם מינוי קצין אינו אלא בא"י, שהרי רק גבי מלך וסמיכה מצינו שאינו אלא בא"י, אבל קצין אמאי א"א למנות בחוי"ל.

ושמא ניתן לומר ע"פ דבריו ולפי דברי החתם סופר, דהנה בתחילה רצו שיפתח ילחם עם בני עמון, ועל כן הלכו זקני גלעד לקחת אותו מארץ טוב, והיינו אפילו על דעת למנותו כשופט ומלך, אלא שבתחילה רצו שיסכים לסייע במלחמה אפילו בלי למנותו כמלך, ולכן אמרו לו "לכה והיית לנו לקצין", שמינוי קצין יתכן גם בארץ טוב שהוא בחוי"ל, ויפתח לא הסכים באומרו "הלא אתם שנאתם אותי וכו'", וכשהבטיחוהו שימנוהו כשופט ומלך עליהם - ואז אמרו "לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו", והיינו לא"י - כדי שימנוהו מלך ושופט עליהם, לפי שאין ממנין מלך בחוי"ל.

קדושת ארץ ישראל

כתב הרמב"ם (הל' סנהדרין פי"ד ה"ו), אין סומכין זקנים בחוץ לארץ וכו', וכל א"י שהחזיקו בה עולי מצרים ראויה לסמיכה.

וכתב הרדב"ז, וכל א"י אע"פ שלא החזיקו בה עולי בבל אע"ג דאינה כא"י לענין תרו"מ ולקצת דברים, לענין מינוי סמוכים הכל הוא א"י, וכן לענין הדר בא"י ולענין הנקבר בה ולשאר קדושת א"י דינם שוה.

ג' פעמים בשנה, ונמצא שספר שופטים הוא הנדיר ביותר בקריאת הפטרותיו מכל ספרי הנביאים.

2 כתב בטעמא דקרא (ספר שופטים י"א ג), "וישב בארץ טוב" - נראה דהאנשים קראוהו כן מחמת יראת שמים, שנתיראו מאוד שלא ישלכו באיסורי טבל ושם אין כל החששות האלה, ודוגמתו בכתובות (י: א) שריד שזכית למשפחת דורקטי דלא אתי לידי ספק נדה.

3 ובפני משה ביאר דברי הירושלמי, שהגרגשי ישב שם ופנה מעצמו, וע"כ לר' אימי הוה כא"י, אולם לריב"ל הוה בחוי"ל ולפי"ז לא נתבאר טעמו של ריב"ל, (וכפירושו משמע בחזו"א שבועות סי' ד' ס"ק ד').

1 הפטרת חוקת - בספר שופטים מפטירין ג' פעמים בשנה, ב' חוקת - "ויפתח הגלעדי", וב' בשלח - "שירת דבורה", וב' נשא - "נזירות שמשון".
וכן בספר יהושע מפטירין רק ג' פעמים בשנה, ביו"ט א' דפסח, ובשמות תורה, וב' שלח לך.

אולם יש שנים שאין מפטירין בו בהפטרת חוקת, והיינו בקביעות הש"ג במעוברת - שא' דר"ח תמוז חל בשבת חוקת שמפטירין "השמים כסא"י בישעיהו, וכן בחוי"ל כשחל יו"ט ב' דשבועות בשבת, שאז מדלגין פי' נשא ומשתווין לבני א"י כשמחברין חוקת בלק, (ובא"י לעולם אין מחברין חוקת בלק), ואז אין מפטירין הפטרת חוקת, ונמצא שקוראים בספר שופטים רק פעמיים בשנה, אולם בספר יהושע קוראים לעולם

וכן הוכיח החזון איש (שביעית פ"ג ס"י י"ט), מהא דנהגו סמיכה אחר החורבן, אע"ג דהרבה תנאים ס"ל דקדושה שניה בטלה, ור' יוסי סמוך הוי אע"ג דסבר דבטלה קדושת הארץ, ומוכח דקדושה ראשונה סגי לענין סמיכה.

ובשיעורי רבי שמואל (גיטין ס"ג ט"ו) הסתפק בדעת הרדב"ז, אם רק מה שכבשו עולי מצרים דינו כא"י חוץ מלענין תרומה, או שכל שהוא מהארץ המובטחת לאברהם בגבולות שבפרשת מסעי - יש לו קדושת א"י ואע"פ שלא כבשוהו עולי מצרים.

וכבר נחלקו בזה הקדמונים, ובכפתור ופרח (פרק י"ד ד"ה הרי שקדושת הארץ) כתב וז"ל, הרי שקדושת הארץ ומעלתה היא משעת נתינתה אל האבות הקדושים, לא משעת הכיבוש לחוד וכו', האמנם חיוב מתנותיה הוא משעת כיבוש לבד וכו', אבל למצות שאינם תלויות בארץ גופה כתנובת השדה, יש לה קדושה מאז עכ"ל. ובהמשך דבריו הוכיח מכמה מקומות שאפילו מצות התלויות בארץ, מצד עצם קדושת הארץ - היה ראוי להתחייב אפילו קודם שנכנסו לארץ, ורק נתמעטו מגזירת הכתוב.

ובדרשות צפנת פענח (למהרי"ט - בהעלותך דרוש ג) חולק ע"ז, וסובר שכל שלא כבשוהו עולי מצרים, אע"פ שהוא מהארץ המובטחת לאברהם - הרי הוא כח"ל לכל דבר.

אולם רבינו תם חולק וסובר שמה שלא קדשו עולי בבל - אין לו קדושת א"י כלל, ואין בו מצות ישוב א"י ואינו ראוי לסמיכה ולמינוי מלך, דבמתני' (גיטין ב.) לענין שליח המביא גט ממדינת הים שצריך שיאמר "בפני נכתב ובפני נחתם", הוכיח רבינו תם (בתוס' ד"ה ואשקלון כדרוס'), שעכו כבשוהו עולי בבל, מהא דמבואר (כתובות ק"ב). רבי אבא הוה מנשק כיפי דעכו, ובגיטין (ע"ג) כי הוה מפטרי רבנן בעכו הוה מפטרי לפי שאסור לצאת מא"י לחו"ל. ואם קדושת א"י לענין לצאת לחו"ל הוא גם מה שכבשו עולי מצרים, מהו קושית רבינו תם, דשמה עכו כבשוהו עולי מצרים ולא עולי בבל ולכן הוי כא"י לענין לצאת לחו"ל, ומוכח שגם לענין ישוב א"י - רק מה שכבשו עולי בבל הוי כא"י.

ונמצא שמצינו ג' שיטות בדבר, מרבינו תם מוכח שבזמן הזה רק מה שכבשו עולי בבל יש לו קדושת א"י. ומהדרשות צפנת פענח (למהרי"ט) מוכח שגם מה שכבשו עולי מצרים יש לו קדושת א"י לעולם, ואפילו שלא קידשה לעתיד לבוא, ומה שנתבטלה קדושתה הראשונה הוא רק לתרומה, ומהכפתור ופרח מוכח דאפילו לא כבשוהו כלל, כל הארץ המובטחת לאברהם יש לו קדושת הארץ חוץ מלהתחייב בתרומה.

קדושת ארץ טוב

ולכאורה מדברי הצפנת פענח (להרואצ'בור), שנקט בפשיטות שבארץ טוב א"י היה למנות את יפתח למלך - משום שדינו כח"ל, ע"כ ס"ל דמקום שהוא מארץ המובטחת לאברהם שלא קדשוהו עולי מצרים - אין לו קדושת א"י כלל, ואינו ראוי לסמיכה ולמינוי מלך, וכדרשות צפנת פענח (למהרי"ט) ודלא ככפתור ופרח, שהרי ארץ טוב הוא ודאי בתוך גבולות הארץ המובטחת לאברהם, ולכן אילו היה נכבש כדין היה מתקדש בקדושת א"י, ואע"פ כן מחמת שלא כבשוהו והניחום לעלות מיסים - אינו כא"י כלל ונפטור מתרומה, ומשום כך הביאו את יפתח שילך עמהם למקום שנתקדש כא"י כדי למנותו לשופט ולמלך.⁴

חיוב עליה לרגל לדר באשקלון

רבינו תם (בתוס' גיטין ש"ח) מוכיח דאשקלון כבשוהו עולי מצרים ולא עולי בבל, והקשה המהרי"ץ חיות דכיון שהדר בחו"ל פטור מן הראיה כדאיתא בתוס' (פסחים ג: ד"ה מאליה מי קספו לדי'), וא"כ צ"ע מהירושלמי (פאה פ"ג ה"ז), מעשה בב' אחים שדרו באשקלון והיו להם שכנים נכרים שהמתינו שיעלו לירושלים ויבזו כל רכושם, וכשעלו לרגל זימן להם הקב"ה מלאכים נכנסים ויוצאים בדמותן ע"ש. ומבואר דהדר

4 כתב החזון איש (שביעית ס"ד ד' ס"ק ה'), דמדברי הרשב"א משמע שבזמן הזה כל הארץ המובטחת לאברהם ואף במקומות שנשאר הכנעני בארץ - כבשוהו עולי מצרים ונתקדש בקדושה ראשונה, והטעם לדבר שבימי דוד ושלמה נכנעו כל יושבי הארץ. ומ"מ ארץ טוב אע"פ שהוא בכלל הארץ המובטחת לאברהם, מ"מ בימי יפתח עדיין לא נתקדשה, דרק בימי דוד ושלמה נכנעו כולם ונתקדשה בקדושת עולי מצרים, אבל בימי השופטים ארץ טוב דינה כח"ל, לפי שיושביה רק העלו מיסים ועדיין לא נכנעו.

5 ומ"מ קצת צ"ע שבלאו הכי יפתח היה פטור מלעלות לרגל, דהא לא היה לו נחלה בארץ, וכדכתיב (וי"א ב') "ויגרשו את יפתח ויאמר לו לא תנחל בבית אבינו כי בן אשה אחרת אתה", ומבואר בפסחים (ח:) שמי שאין לו קרקע אינו עולה לרגל, וילפינן להא מ"ולא יחמוד איש ארצו".

באשקלון חייב לעלות לרגל, ועל כרחך שדינו כארץ ישראל, ועיי"ש שהאריך בזה.

וקושיית המהרי"ץ חיות על רבינו תם שסובר שאשקלון לא כבשוהו עולי בבל, הוא רק לשיטת רבינו תם שהובא לעיל, שמה שלא קדשו עולי בבל דינו כח"ל לכל דבר, שהרי לפי הדרשות צפנת פענח (למהרי"ט) לא קשה כלל, שמה שכבשו עולי מצרים אע"פ שלא כבשו עולי בבל - הוי כח"ל רק לענין תרומה, אבל לענין שיקרא "ולא יחמוד איש ארצו" כדי ליפטר מן הראיה - ודאי מקרי ארץ ישראל, וכמו לגבי ישוב א"י וסמיכה ומינוי מלך וכו', ועל כן היו חייבין לעלות לרגל מאשקלון, ובאמת נתקיים בהם הבטחת "ולא יחמוד איש את ארצו" דנזדמנו להם מלאכים בדמות אנשים, ואע"פ שאשקלון לא כבשוהו עולי בבל.

חיוב עליה לרגל לדר בארץ טוב

ומ"מ הדר בארץ טוב פטור מלעלות לרגל, וכדברי החיד"א (חומת אגן - הפטרת חוקת), שלכך ברח יפתח לשם כדי שלא יתחייב לעלות לרגל, שלא רצה לפגוש את אחיו שהיו מבזין אותו. וכע"ז כתב באהבת יונתן (הפטרת חוקת), שמה שברח לחו"ל כיון שלכל שבט היה שער מיוחד דרכו היו נכנסים לביהמ"ק כשעלו לרגל, וכיון שגירשוהו מחמת שחשדוהו שאמו היתה זונה לא ידע מהיכן יכנס, לכך ברח לחו"ל ליפטר מעליה לרגל. וזהו דלא כהכפתור ופרח שכל הארץ המובטחת אע"פ שלא כבשוהו עולי מצרים הוי כא"י, שא"כ גם בארץ טוב יתחייב בעליה לרגל, ולפי הדרשות צפנת פענח (למהרי"ט) אתי שפיר, שכיון שבארץ טוב לא כבשוהו עולי בבל, על כן הוי כח"ל לכל דבר ולכן יפתח לא נתחייב בעליה לרגל.⁵

❁ בזביאי האמת וצדק ❁

הסבר מנהגי הפטרות ע"פ ההלכה

הפטרת חוקת - לכל המנהגים מפטירין במעשה דיפתח, דכל דבריו שלח למלך עמון הם מענין הפרשה, וגם רש"י בפרשה דידן (חוקת כ"א פסוק י"ג וכ"א) הביא לבאר המקראות ע"פ דברי יפתח, ומקורו במדרש.

אמנם במקום שמסיימים נחלקו הדעות, דלרוב המנהגים מסיימים בפסוק ל"ג, וכמו שכתב באבודרהם, והוא גמר התשועה מבני עמון.

ובמחזור רומניא מבואר דמסיימים בפסוק כ"א אף שהוא אמצע הענין ממש, כיון שקראו שיעור כ"א פסוקים.

ובעץ חיים איתא שקורין עד פסוק כ"ד, שהוא גמר עיקר טענת יפתח, ד"את אשר יורישנו אלו קינו אותו נירש".

ובמחזור וטרי כתב שיש מסיימין בפסוק י"א, "וידבר יפתח את כל דבריו לפני ה' במצפה", וצ"ל שמסיימין בפחות מכ"א פסוקים כיון דסליק עניינא במה ששמו את יפתח לראש ולקצין, וגם הוא סיום פרשה. אולם לפ"ז קצת צ"ע שאינו כ"כ מענין הפרשה שקראו, ושמה מה שבני עמון נלחמו עמהם הוא מענין הפרשה.

אמנם מנהג בני תימן ע"פ הרמב"ם, לסיים עד פסוק מ', שהקריב יפתח את ביתו ובנות ישראל יצאו לתנות לבת יפתח ד' ימים בכל שנה. והטעם שמסיימים שם - משום שזהו סוף הענין, דכיון שהזכירו נדרו להעלות לקרבן כל היוצא הראשון מדלתי ביתו - גומרים בקיום נדרו, אמנם לכאורה יל"ע לפי מה שפסק הרמב"ם גופיה (הל' תפילה פ"ג ה"ה), שכל הקורא בתורה מתחיל בדבר טוב ומסיים בדבר טוב, ולכאורה ה"ה להפטר שהיא כעין קריאת התורה, דהא כתב רבינו מנחם דהטעם שלא יחתום בדבר רע משום דכתיב "אל תעמוד בדבר רע", וכ"כ האליה רבא (סו"ס קל"ח), ולכאורה טעם זה שייך אף בהפטר. ובמג"א (סו"ס קל"ח) הביא דה"ה שאין לחתום במעשה רע, כמ"ש הרמב"ם בפירוש המשניות (סוף ידים), דרבי לא רצה לחתום בדברי פריעה "מי ד' אשר אשמע וגו'", ולכן חותם דכשלקה אמר "ה' הצדיק", (ועיי"ש במחצית השקל שפקק, דהתם הזכיר הרמב"ם דאין לחתום בחיסרון אמונה עיי"ש), ומשמע דפשיטא ליה דהוא כלל גם במשניות, ולכאורה ה"ה בהפטר (וכן בכמה הפטרות מדלגין כדי לסיים בדבר טוב, או שחוזרין על הפסוק שלפני האחרון. וא"כ קשה איך מסיימין בהקרבת בת יפתח, שהיתה טעות ותקלה גדולה כמו שהאריכו חז"ל (תענית ד. ובמדרש רבה פ' בחקותי).

ואולי לפי הפירוש שפירשו הרד"ק והאבן עזרא (שהובא ברמב"ן פ' בחקותי) ע"ד הפשט, שעשה לה בית שתתבודד בו כל ימיה ולא תינשא לאיש, ולפ"ז פי' הרד"ק דלתנות לבית יפתח היינו לנחמה ולדבר על ליבה, אתי שפיר קצת דחותמין קצת בטובה.

ואמנם כבר כתבו שם דבחז"ל מבואר דהקריבה ממש, ואולי גם לפ"ז אף דעצם ההקריבה היתה שגגה גדולה, מ"מ הפסוק שחותמין בה הוא בחדש, שקבעו בנות ישראל להספידה ד' ימים בשנה, וזהו מצוה של גמ"ח של אמת. (ואף דאין מספידין לאחר י"ב חודש, צ"ל דהיינו להזכיר זכרונה כמו שעושין היום ביום השנה).

לע"ז

הגאון רבי יצחק חיים ב"ר יעקב קרסניצקי זצוק"ל

נלב"ע ו' תמוז תשנ"ו ת.ג.צ.ב.ה

ולהעלות התורה ובני משפחתו